

Στάσεις των Ελλήνων φοιτητών σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση

Αικατερίνη Γκαρή

Βασίλης Παυλόπουλος

Λουκάς Καρκατζούνης

Τομέας Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Διεύθυνση: Πανεπιστήμιο Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή

Τομέας Ψυχολογίας

Πανεπιστημιόπολη

15784 Αθήνα

Τηλέφωνο: 010 7277555

Fax: 010 7277534

E-mail: agari@psych.uoa.gr

vpavlop@psych.uoa.gr

Ανακοίνωση στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Κοινωνικής Ψυχολογίας, Μονεμβασιά,
13-15 Δεκεμβρίου 2001.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο είναι ένα ζήτημα που προκαλεί αντιφατικά συναισθήματα, ευφορίας αλλά και απειλής (Γεώργας, & συν., 2000. Hantzi, 1997). Τα ευρήματα αυτά δεν εκπλήσσουν, εφόσον η ευρωπαϊκή ταυτότητα είναι μία ταυτότητα υπό διαμόρφωση, στην οποία σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η διαδικασία του επιπολιτισμού (Berry, 1997) σε συνάρτηση με την ευρύτερη κοινωνική ταυτότητα των ατόμων (Tajfel, & Turner, 1979). Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο να μελετήσει τις στάσεις των Ελλήνων φοιτητών προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, με έμφαση στα εξής θέματα: (α) ιδανικά χαρακτηριστικά και σκοποί ενός κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), (β) τακτικές προσαρμογής που πρέπει να υιοθετήσουν οι Έλληνες στην Ε.Ε., και (γ) σημαντικά οφέλη που προκύπτουν και κίνδυνοι που εγκυμονεί η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε.

Το δείγμα επιλέχθηκε με τη μέθοδο της «κατά στρώματα» τυχαίας δειγματοληψίας και αποτελείται από 180 φοιτητές σε σχολές κοινωνικών, θεωρητικών και θετικών επιστημών της Αθήνας. Χρησιμοποιήθηκε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο που αξιολογεί τις στάσεις των φοιτητών προς τα θέματα που ορίζονται στους στόχους της έρευνας. Η κλίμακα βαθμολόγησης των στάσεων είναι πεντάβαθμη, από 1=«καθόλου» μέχρι 5=«πάρα πολύ».

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι οι φοιτητές συμφωνούν σαφώς με τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, και μάλιστα η θετική στάση τους προκύπτει παρά την άγνοια που δηλώνουν γύρω από τη λειτουργία βασικών θεσμικών οργάνων της Ε.Ε., εύρημα που συμφωνεί με προηγούμενα (Hewstone, 1986). Αυτό όμως δεν υποδηλώνει την «άνευ όρων» υιοθέτηση μίας ευρωπαϊκής ταυτότητας ούτε και την απεμπόληση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών και των εθνικών συμφερόντων. Αντίθετα, οι φοιτητές δίνουν το στίγμα μιας Ευρώπης με έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα, τη δημοκρατία, την αλληλεγγύη των λαών και, συνακολούθως, την οικονομική ευμάρεια. Η συζήτηση των αποτελεσμάτων γίνεται σε συνάρτηση με τις θεωρίες για τον επιπολιτισμό (Berry, 1997) και την κοινωνική ταυτότητα (Tajfel, & Turner, 1979).

Η έννοια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

A. Θεματικοί άξονες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

1. Οικονομική ολοκλήρωση
2. Πολιτική ολοκλήρωση
3. Πολιτισμική ολοκλήρωση

- ☞ Υπερβολική έμφαση στην οικονομική διάσταση, σε βάρος της πολιτικής και της πολιτισμικής διάστασης.
- ☞ Υπερβολική έμφαση σε διεθνείς θεσμούς και πολιτικές-οικονομικές ελίτ, σε βάρος των στάσεων των πολιτών των κρατών-μελών.

B. Η «συστημική δισημία» του όρου: ολοκλήρωση

1. Φορμαλιστικός λόγος (κυριαρχία του ενός στα πολλά, ομογενοποίηση της διαφοράς).
 2. Διαλεκτικός λόγος (αρμονία «εκ των διαφερόντων», διαμεσολάβηση μεταξύ ανταγωνιστικών αρχών).
- ☞ Η παραδοξία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης επικεντρώνεται σε αυτή την αντινομία: ενώ προπαγανδίζει τη «διαλεκτική», παράγει «φορμαλιστική» ολοκλήρωση.

Ερευνητικά δεδομένα

- ☞ Η ευρωπαϊκή ταυτότητα είναι μια ταυτότητα *υπό διαμόρφωση*.
- ☞ Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση προκαλεί *αντιφατικά συναισθήματα* (π.χ., ευφορία αλλά και αίσθημα απειλής).
- ☞ Η, σε γενικές γραμμές, θετική στάση προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση μπορεί να αποτελέσει «*δεξαμενή στήριξης*» του συστήματος σε στιγμές κρίσης.
- ☞ Το έλλειμμα που καταγράφεται όσον αφορά την ενημέρωση των πολιτών, δηλώνει ότι η δημιουργία της ευρωπαϊκής ταυτότητας βασίζεται σε *στερεότυπα και απολιθωμένες αντιλήψεις*.
- ☞ Όσον αφορά τους Έλληνες, παρατηρείται σαφής *διαφοροποίηση* μεταξύ των χαρακτηριστικών που απαρτίζουν την εθνική και την ευρωπαϊκή τους ταυτότητα (π.χ., η ελληνική ταυτότητα τείνει προς παραδοσιακές αρετές ενώ η ευρωπαϊκή ταυτότητα περιλαμβάνει κυρίως εκσυγχρονιστικά στοιχεία). Τα ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά συνδυάζονται με τα εθνικά στοιχεία ως δευτερεύοντα αλλά *όχι* ανταγωνιστικά.

Πηγές: Γεώργας, & συνεργάτες, 2000. Hantzi, 1997. Hewstone, 1987. Φραγκουδάκη, & Δραγώνα, 1997.

Εθνική ταυτότητα και εθνοκεντρισμός

A. Κοινωνική ταυτότητα

Εκείνο το τμήμα της αυτοαντίληψης του ατόμου που πηγάζει από τη γνώση της υπαγωγής του σε μία ομάδα, μαζί με την αξία και τη συναισθηματική σημασία που απορρέει από αυτή την υπαγωγή (Tajfel, & Turner, 1979). Ως αποτέλεσμα, συχνά ο κόσμος μοιράζεται μεταξύ του «εμείς» (εσω-ομάδα) και του «εκείνοι» (εξω-ομάδα).

B. Εθνική ταυτότητα

Το τμήμα της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου που σχετίζεται με την εθνική του ομάδα. Κατά τον Kelman (1976), η δημιουργία της εθνικής ταυτότητας συνδέεται: (α) με την ανάγκη του ανθρώπου για αυτοπροστασία, και (β) με την ανάγκη του ανθρώπου για υπέρβαση του εαυτού του ως τα όρια των δυνατοτήτων του.

Γ. Εθνοκεντρισμός

Περιλαμβάνει όλα τα θετικά συναισθήματα του ατόμου προς τα μέλη της ομάδας στην οποία ανήκει («εσω-ομάδας»), καθώς και τα αντίστοιχα αρνητικά συναισθήματα προς τους άλλους (τις «εξω-ομάδες») (Segall, Dasen, Berry, & Poortinga, 1996).

Επιπολιτισμός και ψυχολογική προσαρμογή

A. Επιπολιτισμός

Η πολιτιστική αλλαγή που εμφανίζεται μετά τη συνάντηση δύο ή περισσότερων αυτόνομων πολιτιστικά συστημάτων, είτε λόγω πολιτιστικών μεταβολών είτε ως αποτέλεσμα οικολογικών ή δημογραφικών τροποποιήσεων επιβεβλημένων από ένα κυρίαρχο πολιτισμό. Κατά τη διαδικασία αυτή, η επαφή δύο ομάδων είναι απαραίτητη, η σύγκρουση είναι πιθανή και η προσαρμογή είναι, σε κάποιο βαθμό, αναπόφευκτη.

B. Ψυχολογική προσαρμογή

Ο Berry (1997) διακρίνει τέσσερις τακτικές ψυχολογικής προσαρμογής, ανάλογα με την απάντηση του ατόμου σε δύο ερωτήματα που αφορούν: (α) τη διατήρηση των εθνικών χαρακτηριστικών του ατόμου, και (β) την επαφή με μέλη της ευρύτερης κοινωνίας:

		Θεωρείται σημαντικό για το άτομο να διατηρήσει την ταυτότητά του;	
		ΝΑΙ	ΟΧΙ
Θεωρείται σημαντικό να διατηρούνται οι σχέσεις με την ευρύτερη κοινωνία;	ΝΑΙ	Εναρμόνιση	Αφομοίωση
	ΟΧΙ	Διαχωρισμός	Περιθωριοποίηση

Στόχοι της έρευνας

Διερεύνηση των *στάσεων των Ελλήνων φοιτητών* ως προς τα παρακάτω θέματα:

- Σε ποιο βαθμό γνωρίζουν τη λειτουργία και τις δραστηριότητες βασικών θεσμικών οργάνων της Ε.Ε.;
- Ποια είναι τα ιδανικά χαρακτηριστικά ενός κράτους-μέλους της Ε.Ε.;
- Ποιοι πρέπει να είναι οι σκοποί της Ε.Ε.;
- Ποια τακτική ψυχολογικής προσαρμογής πρέπει να υιοθετήσουν οι Έλληνες στην Ε.Ε.;
- Ποια είναι τα οφέλη και ποιοι οι κίνδυνοι από τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε.;
- Πόσο επηρεάζει η Ε.Ε. τα εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας;

Συμμετέχοντες

$n = 180$

	<i>f</i>	%
<u>Φύλο</u>		
Άνδρες	90	50,0
Γυναίκες	90	50,0
<u>Σχολή φοίτησης</u>		
Θεωρητικές επιστήμες	60	33,3
Κοινωνικές επιστήμες	60	33,3
Θετικές επιστήμες	60	33,3

Ερωτηματολόγιο

Θεματικές ενότητες

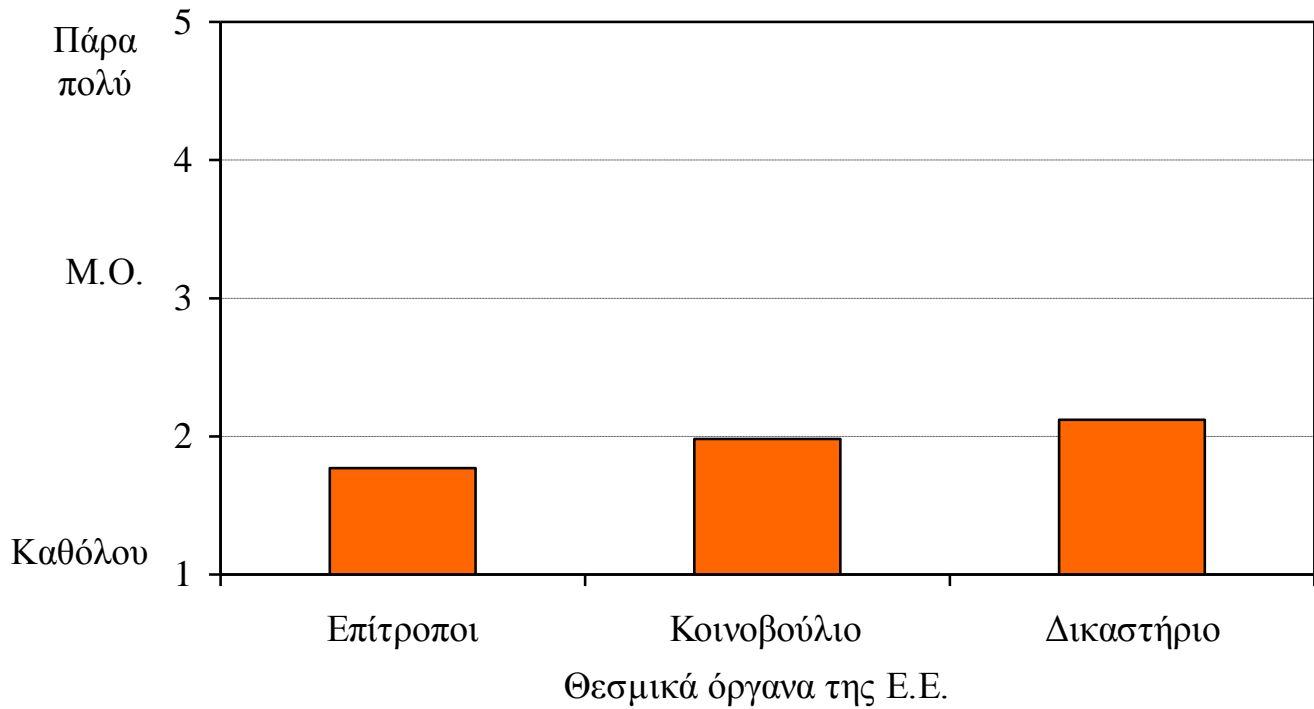
- Γνώση για τις δραστηριότητες θεσμικών οργάνων της Ε.Ε.
- Ιδανικά χαρακτηριστικά και σκοποί της Ε.Ε.
- Επιπολιτισμός των Ελλήνων στην Ε.Ε.
- Οφέλη και κίνδυνοι από τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε.
- Επιρροή της Ε.Ε. σε εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας

Κλίμακα βαθμολόγησης

1	2	3	4	5
Καθόλου	Λίγο	Ούτε λίγο ούτε πολύ	Πολύ	Πάρα πολύ

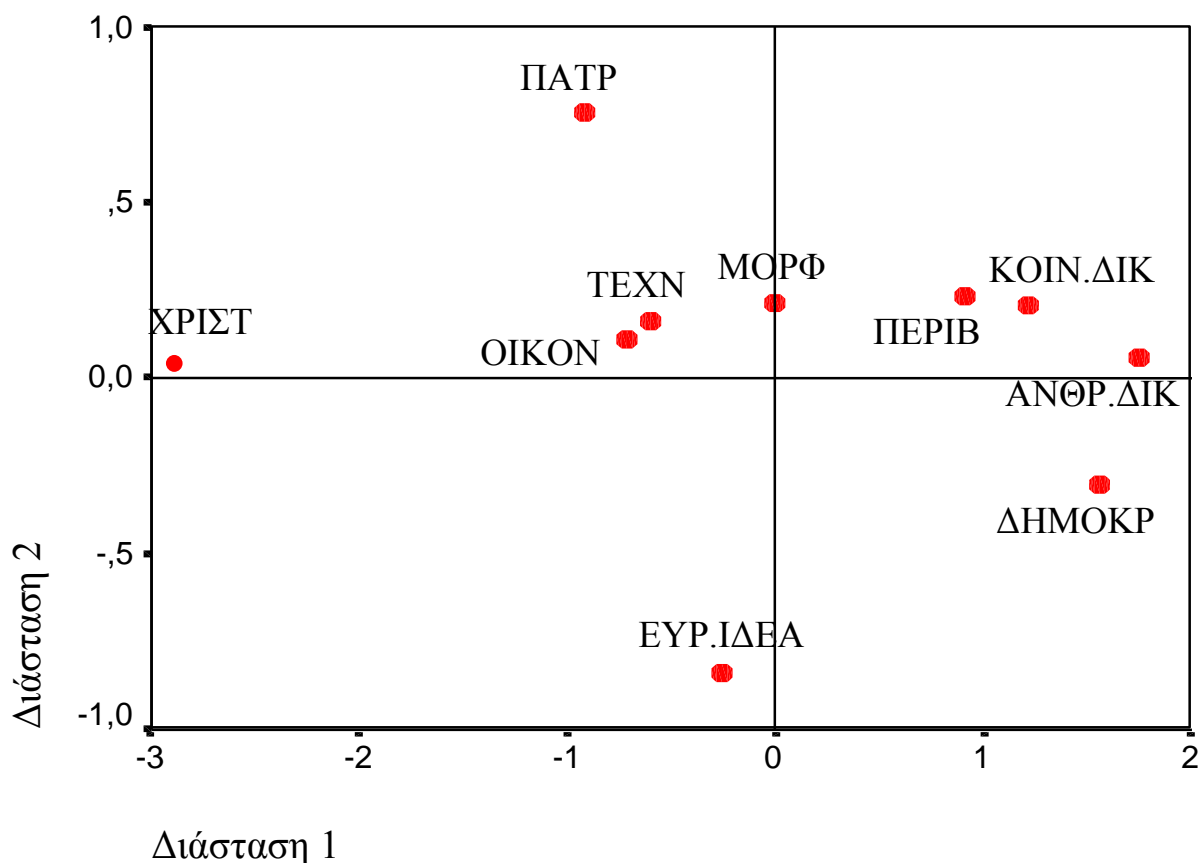
Σχήμα 1.

Μέσοι όροι αξιολόγησης της γνώσης των φοιτητών όσον αφορά τις δραστηριότητες θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σχήμα 2.

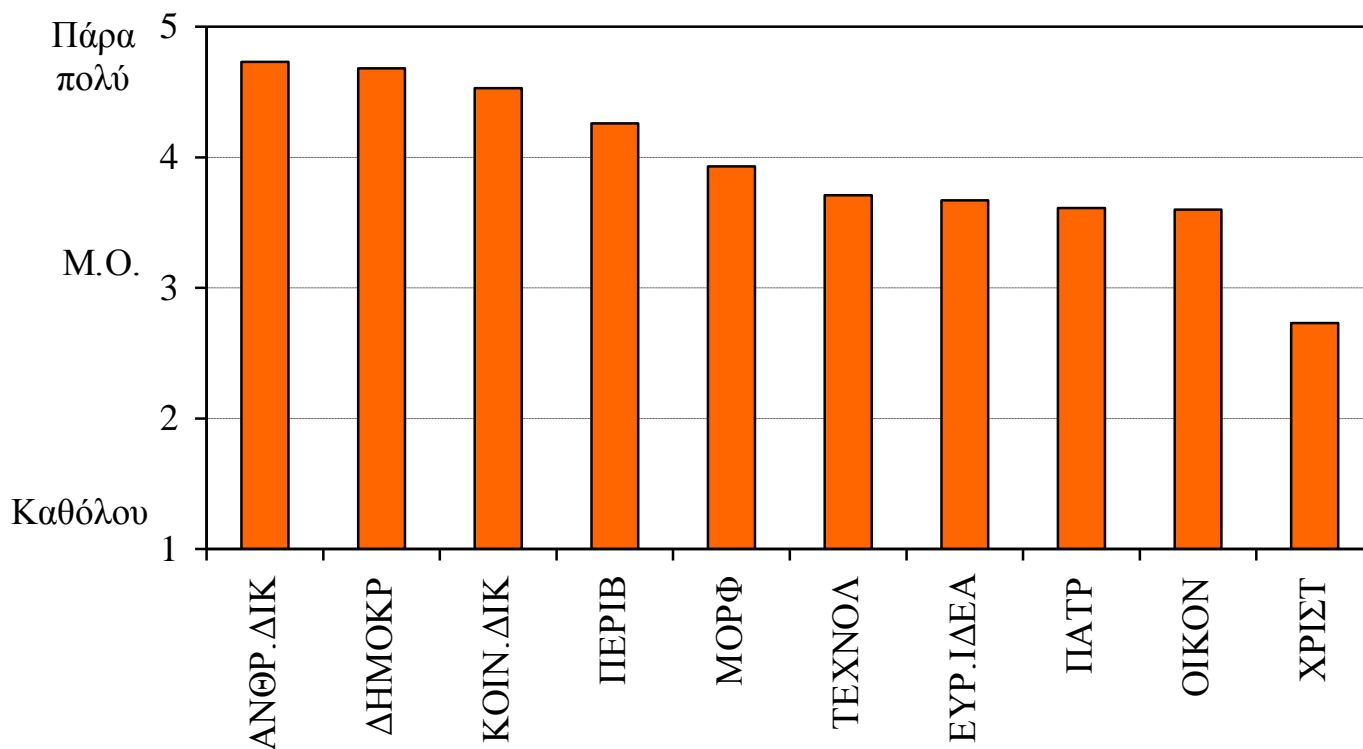
Πολυδιάστατη ταξινόμηση των στάσεων των φοιτητών όσον αφορά
τα ιδανικά χαρακτηριστικά ενός κράτους-μέλους
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΑΝΘΡ.ΔΙΚ	Σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
ΔΗΜΟΚΡ	Δημοκρατικό πολίτευμα
ΚΟΙΝ.ΔΙΚ	Κοινωνική δικαιοσύνη
ΠΕΡΙΒ	Προστασία του περιβάλλοντος
ΜΟΡΦ	Υψηλό μορφωτικό επίπεδο
ΤΕΧΝΟΛ	Υψηλό τεχνολογικό επίπεδο
ΕΥΡ.ΙΔΕΑ	Ευρωπαϊκή ιδέα
ΠΑΤΡ	Πατριωτισμός, υψηλό εθνικό φρόνημα
ΟΙΚΟΝ	Υψηλό οικονομικό επίπεδο
ΧΡΙΣΤ	Χριστιανική πίστη

Σχήμα 3.

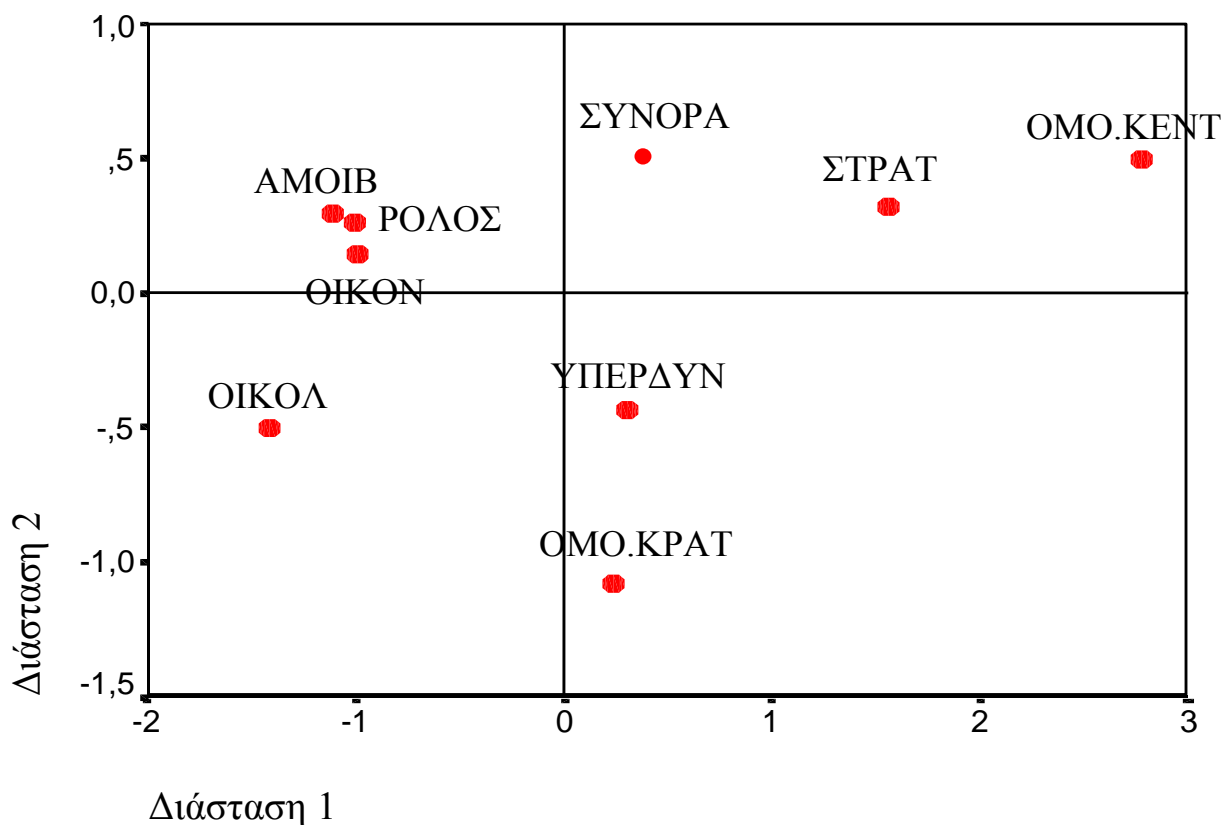
Μέσοι όροι των στάσεων των φοιτητών όσον αφορά τα ιδανικά χαρακτηριστικά ενός κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ιδανικά χαρακτηριστικά ενός κράτους-μέλους της Ε.Ε.	
ΑΝΘΡ.ΔΙΚ	Σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
ΔΗΜΟΚΡ	Δημοκρατικό πολίτευμα
ΚΟΙΝ.ΔΙΚ	Κοινωνική δικαιοσύνη
ΠΕΡΙΒ	Προστασία του περιβάλλοντος
ΜΟΡΦ	Υψηλό μορφωτικό επίπεδο
ΤΕΧΝΟΛ	Υψηλό τεχνολογικό επίπεδο
ΕΥΡ.ΙΔΕΑ	Ευρωπαϊκή ιδέα
ΠΑΤΡ	Πατριωτισμός, υψηλό εθνικό φρόνημα
ΟΙΚΟΝ	Υψηλό οικονομικό επίπεδο
ΧΡΙΣΤ	Χριστιανική πίστη

Σχήμα 4.

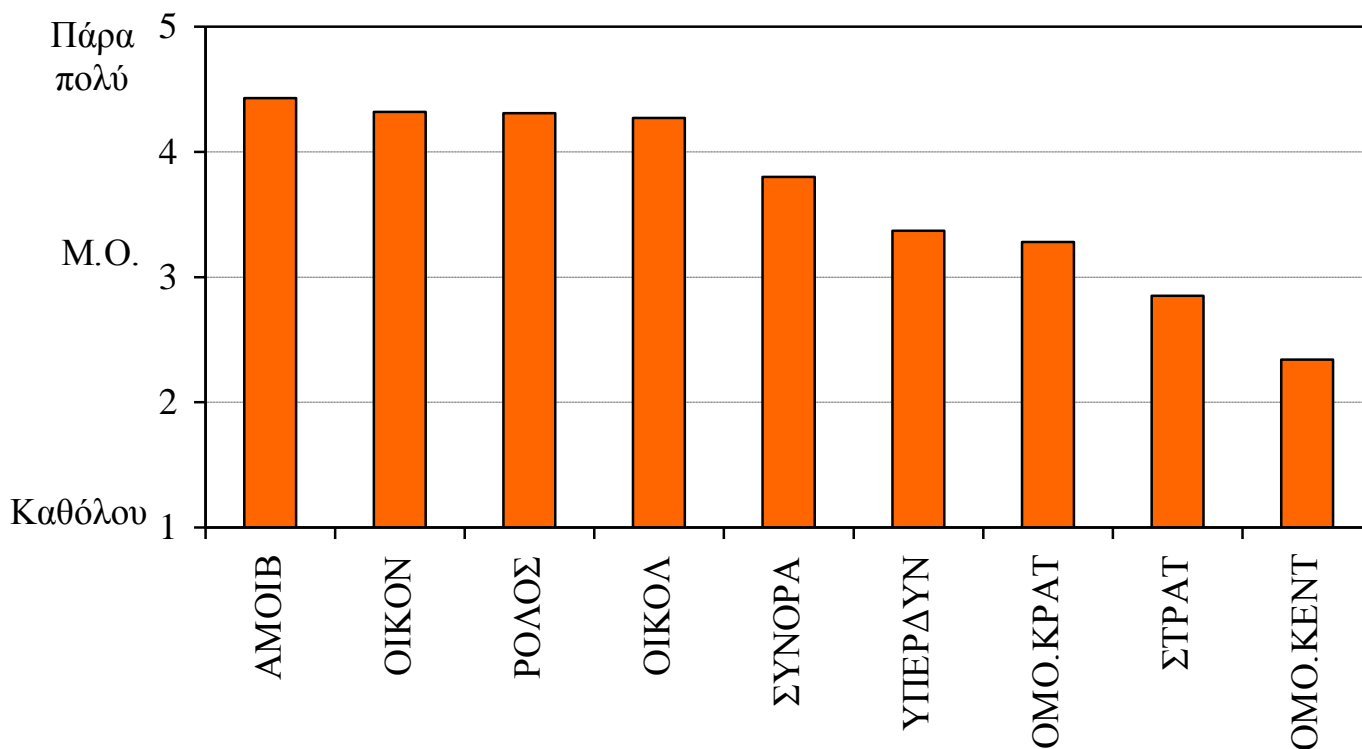
Πολυδιάστατη ταξινόμηση των στάσεων των φοιτητών όσον αφορά τους σκοπούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΑΜΟΙΒ	Αμοιβαιότητα μεταξύ των ευρωπαϊκών εθνών
ΟΙΚΟΝ	Οικονομική ανάπτυξη
ΡΟΛΟΣ	Ενίσχυση του ρόλου της Ευρώπης στον κόσμο
ΟΙΚΟΛ	Οικολογική ισορροπία
ΣΥΝΟΡΑ	Απαραβίαστα εσωτερικά & εξωτερικά σύνορα
ΥΠΕΡΔΥΝ	Ανάδειξη της Ευρώπης σε υπερδύναμη
ΟΜΟ.ΚΡΑΤ	Ομοσπονδία με ισχυρές κρατικές κυβερνήσεις
ΣΤΡΑΤ	Δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού
ΟΜΟ.ΚΕΝΤ	Ομοσπονδία με ισχυρή κεντρική κυβέρνηση

Σχήμα 5.

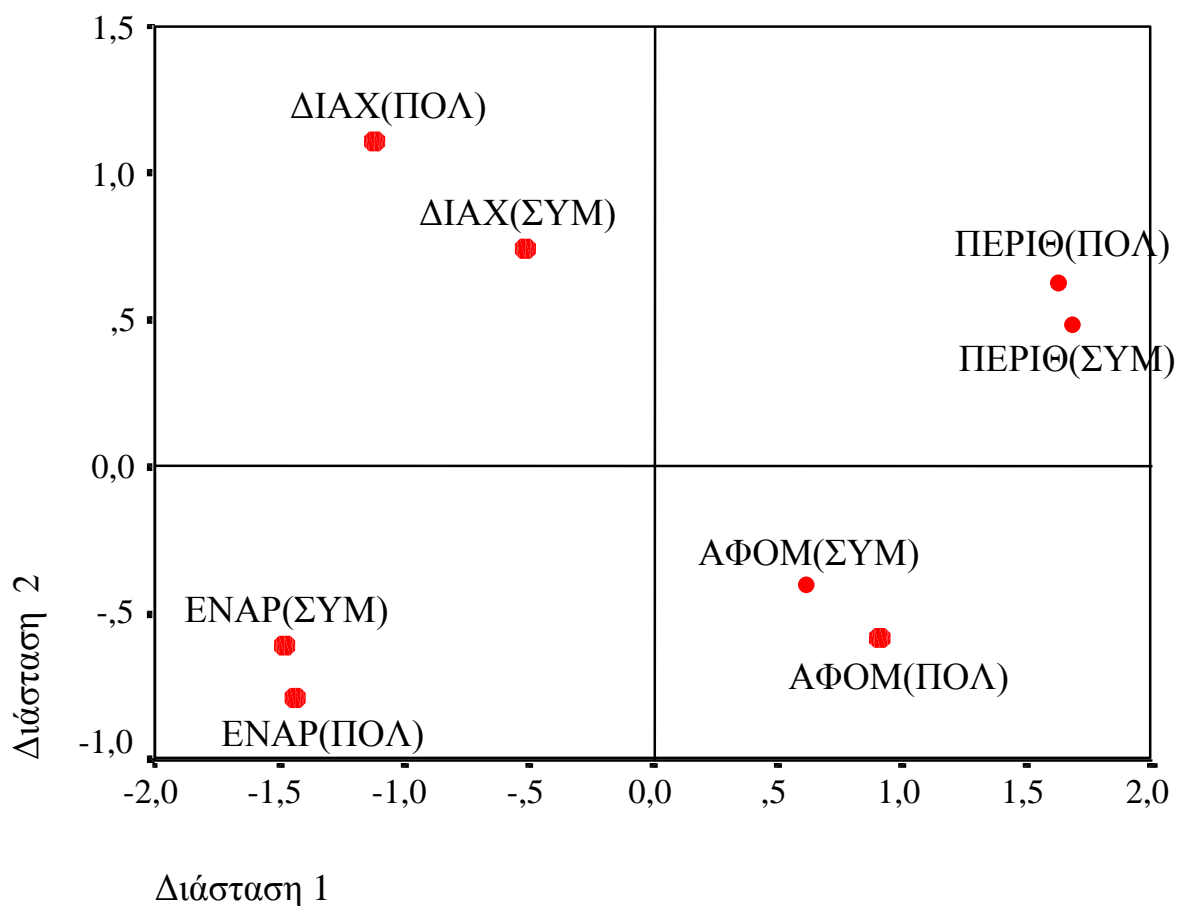
Μέσοι όροι των στάσεων των φοιτητών όσον αφορά τους σκοπούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σκοποί της Ευρωπαϊκής Ένωσης	
ΑΜΟΙΒ	Αμοιβαιότητα μεταξύ των ευρωπαϊκών εθνών
ΟΙΚΟΝ	Οικονομική ανάπτυξη
ΡΟΛΟΣ	Ενίσχυση του ρόλου της Ευρώπης στον κόσμο
ΟΙΚΟΛ	Οικολογική ισορροπία
ΣΥΝΟΡΑ	Απαραβίαστα εσωτερικά & εξωτερικά σύνορα
ΥΠΕΡΔΥΝ	Ανάδειξη της Ευρώπης σε υπερδύναμη
ΟΜΟ.ΚΡΑΤ	Ομοσπονδία με ισχυρές κρατικές κυβερνήσεις
ΣΤΡΑΤ	Δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού
ΟΜΟ.ΚΕΝΤ	Ομοσπονδία με ισχυρή κεντρική κυβέρνηση

Σχήμα 6.

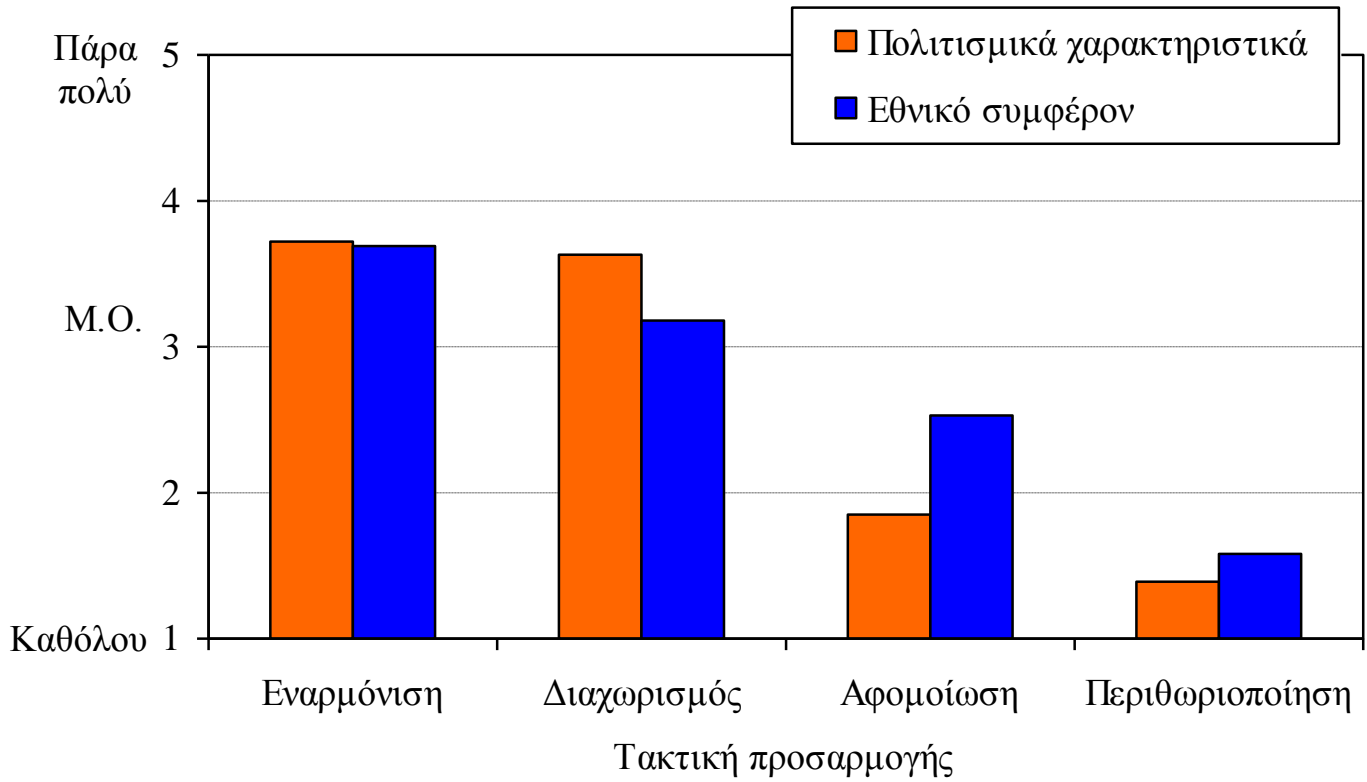
Πολυδιάστατη ταξινόμηση των στάσεων των φοιτητών όσον αφορά τον επιπολιτισμό των Ελλήνων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΝΑΡ(ΣΥΜ)	Εναρμόνιση (εθνικό συμφέρον)
ΔΙΑΧ(ΣΥΜ)	Διαχωρισμός (εθνικό συμφέρον)
ΑΦΟΜ(ΣΥΜ)	Αφομοίωση (εθνικό συμφέρον)
ΠΕΡΙΘ(ΣΥΜ)	Περιθωριοποίηση (εθνικό συμφέρον)
ΕΝΑΡ(ΠΟΛ)	Εναρμόνιση (πολιτισμικά χαρακτηριστικά)
ΔΙΑΧ(ΠΟΛ)	Διαχωρισμός (πολιτισμικά χαρακτηριστικά)
ΑΦΟΜ(ΠΟΛ)	Αφομοίωση (πολιτισμικά χαρακτηριστικά)
ΠΕΡΙΘ(ΠΟΛ)	Περιθωριοποίηση (πολιτισμικά χαρακτηριστικά)

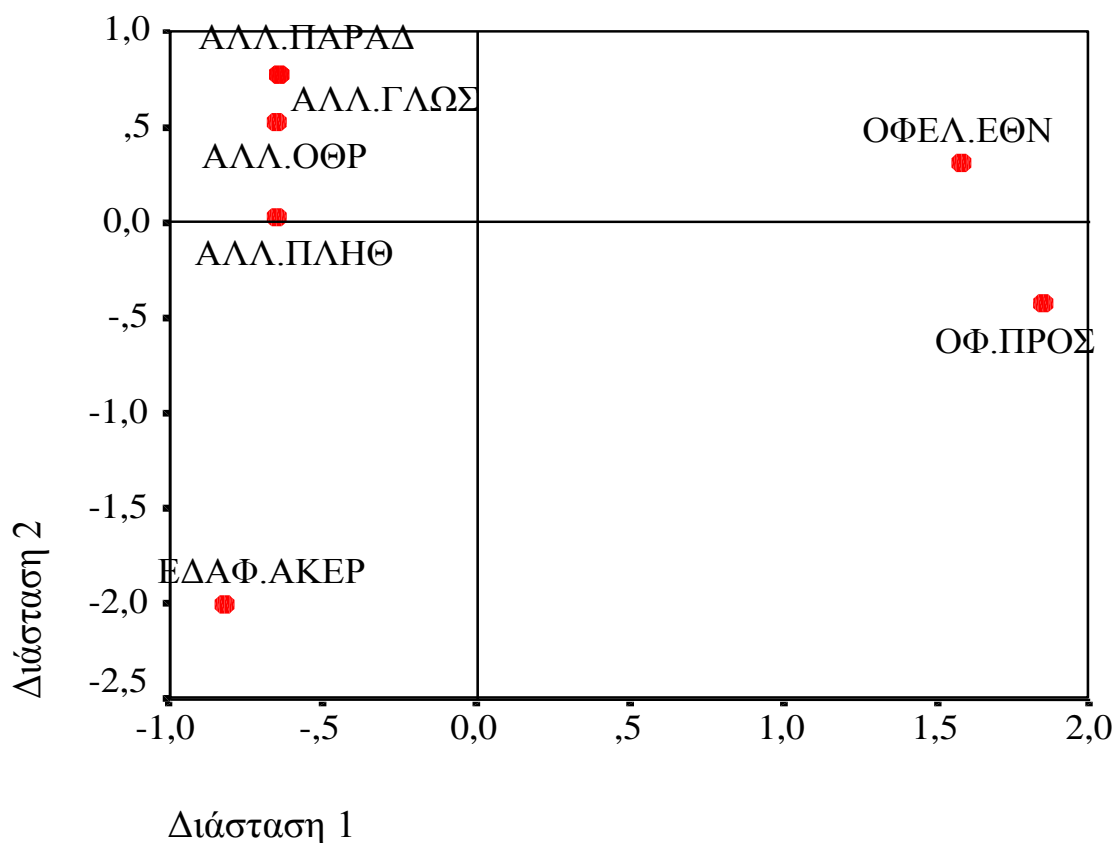
Σχήμα 7.

Μέσοι όροι των στάσεων των φοιτητών όσον αφορά τον επιπολιτισμό των Ελλήνων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Σχήμα 8.

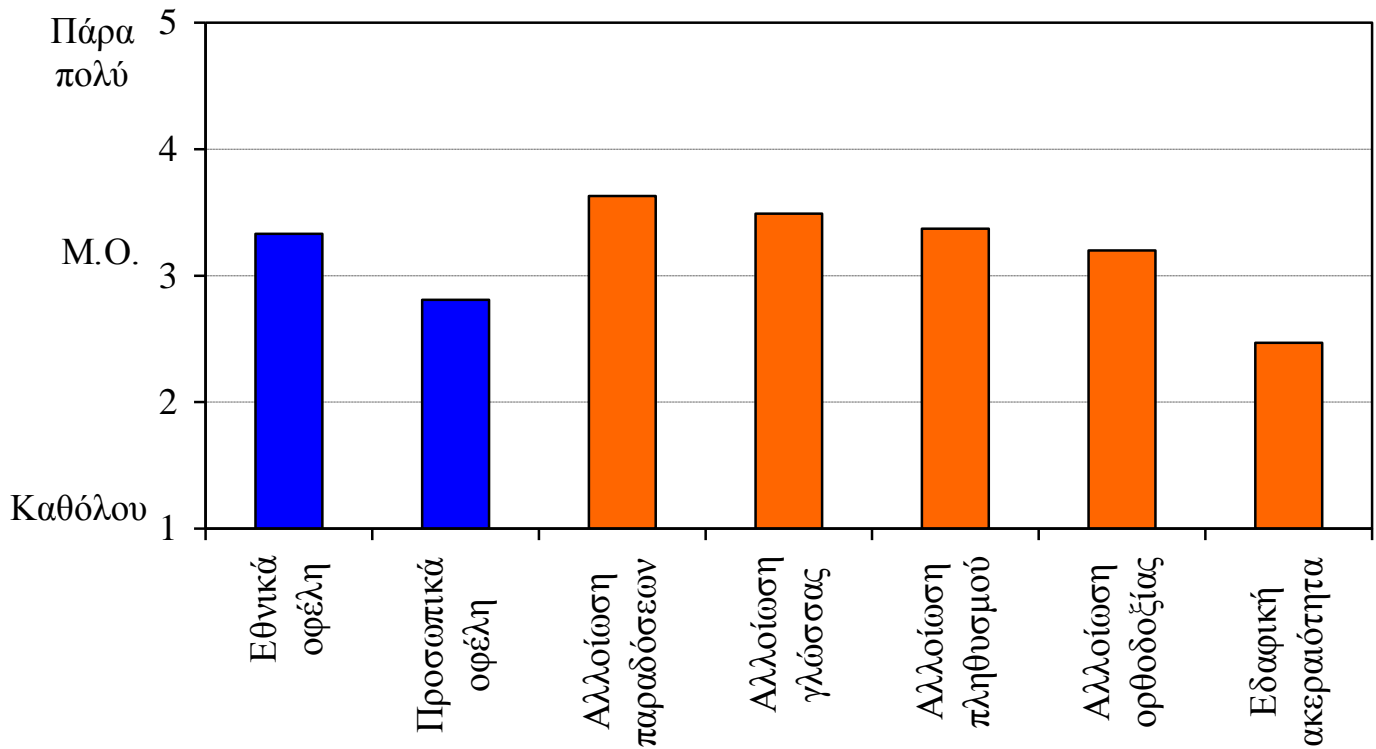
Πολυδιάστατη ταξινόμηση των στάσεων των φοιτητών όσον αφορά
τα οφέλη και τους κινδύνους από τη συμμετοχή της Ελλάδας
στην Ευρωπαϊκή Ένωση

ΟΦΕΛ.ΕΘΝ	Εθνικά οφέλη
ΟΦΕΛ.ΠΡΟΣ	Προσωπικά οφέλη
ΑΛΛ.ΠΑΡΑΔ	Αλλοίωση παραδόσεων
ΑΛΛ.ΓΛΩΣ	Αλλοίωση γλώσσας
ΑΛΛ.ΠΛΗΘ	Αλλοίωση πληθυσμού
ΑΛΛ.ΟΡΘ	Αλλοίωση ορθοδοξίας
ΕΔΑΦ.ΑΚΕΡ	Εδαφική ακεραιότητα

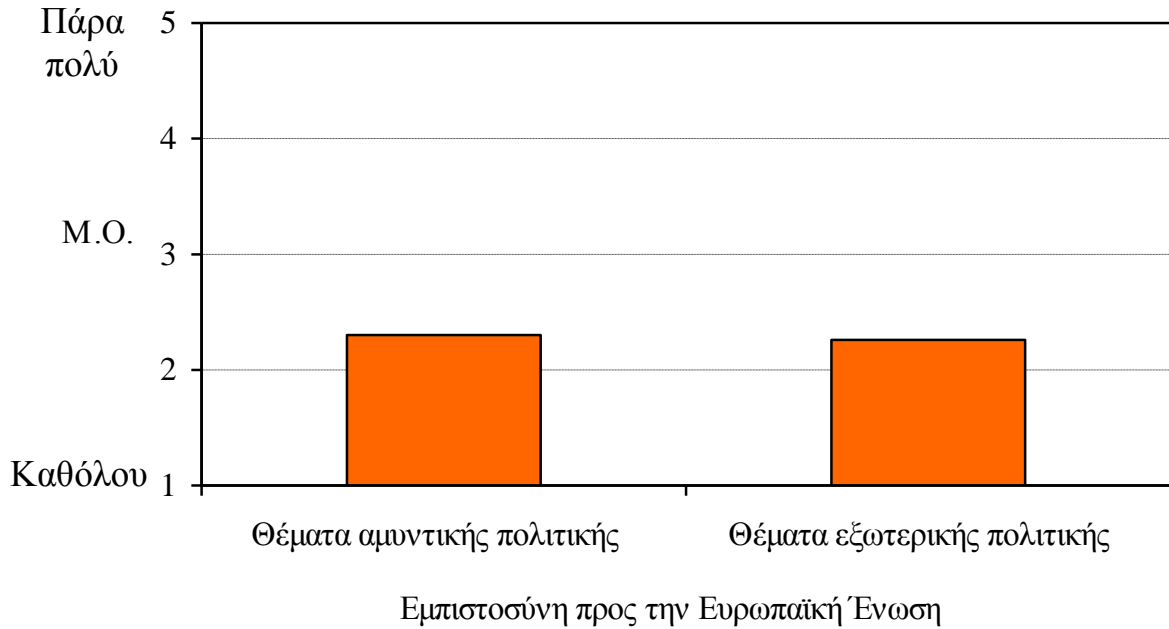
Σχήμα 9.

Μέσοι όροι των στάσεων των φοιτητών όσον αφορά τα οφέλη και τους κινδύνους από τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

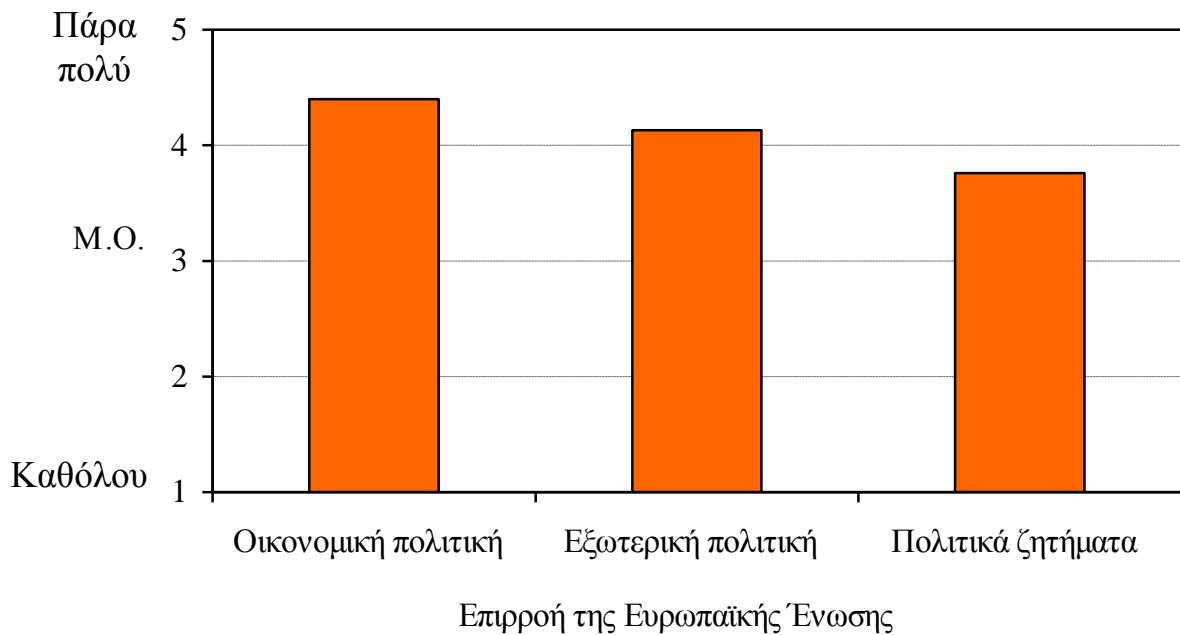
Σχήμα 10.

Μέσοι όροι αξιολόγησης της εμπιστοσύνης των φοιτητών προς την Ευρωπαϊκή Ένωση

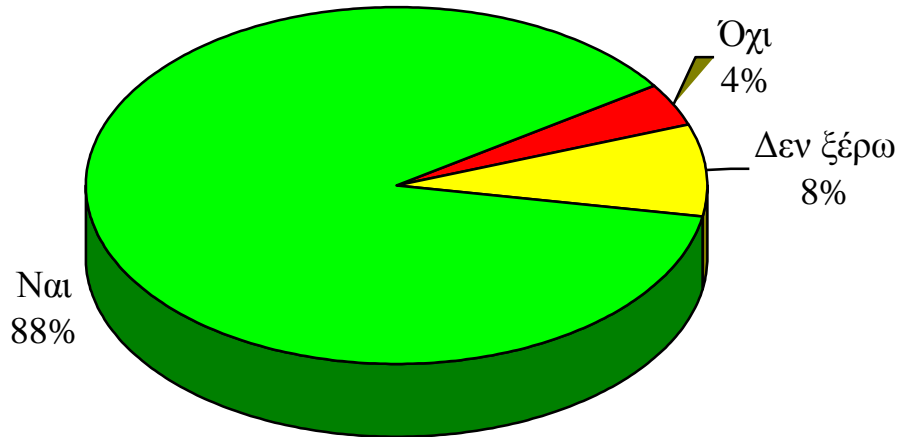
Σχήμα 11.

Μέσοι όροι αξιολόγησης της επιρροής της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας

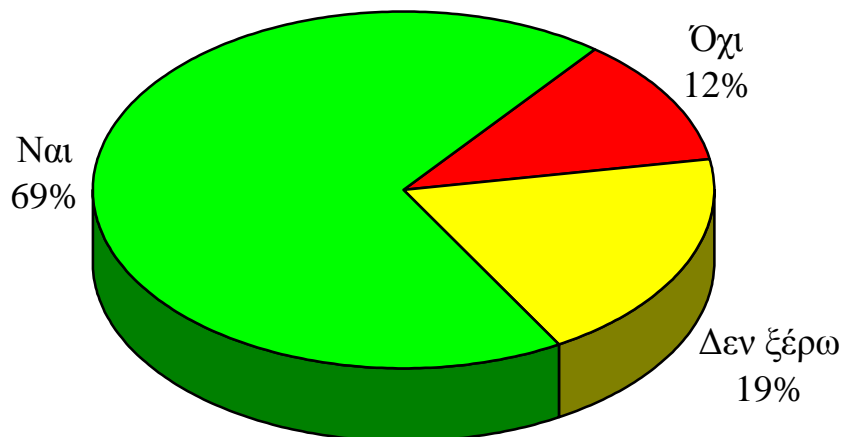
Σχήμα 12.

Κατανομή (%) της στάσης των φοιτητών όσον αφορά τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Σχήμα 13.

Κατανομή (%) της στάσης των φοιτητών όσον αφορά τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Οικονομική Νομισματική Ένωση

Συμπεράσματα

- ☞ Η γενική στάση των συμμετεχόντων φοιτητών προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι σαφώς *θετική*.
- ☞ Η παραπάνω θετική στάση διαπιστώνεται παρά την *άγνοια* των φοιτητών όσον αφορά τις δραστηριότητες βασικών θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. Επομένως, είναι πιθανόν να συνδέεται μάλλον με διαδικασίες *κοινωνικής κατηγοριοποίησης* και με *στερεοτυπικές αντιλήψεις*.
- ☞ Όσον αφορά την ψυχολογική προσαρμογή σε συνάρτηση με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, εντοπίζονται δύο σχεδόν ισοδύναμες, αντίθετες τάσεις: προς την *εναρμόνιση* και το *διαχωρισμό*. Ίσως έτσι να ερμηνεύονται τα αντιφατικά συναισθήματα που προκαλεί η συμμετοχή στην Ε.Ε., σύμφωνα με προηγούμενες έρευνες.
- ☞ Τα «*θετικά εκσυγχρονιστικά χαρακτηριστικά*» (π.χ., δημοκρατία, κοινωνική αλληλεγγύη, οικονομική ευημερία) αξιολογούνται ως περισσότερο σημαντικά συστατικά στοιχεία και ως επιδιωκόμενοι σκοποί της Ε.Ε., σε σύγκριση με *παραδοσιακά χαρακτηριστικά* (π.χ., πατριωτισμός, θρησκευτική πίστη).
- ☞ Οι φοιτητές του δείγματος *εμπιστεύονται μόνο «λίγο»* την Ε.Ε., παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζουν τη *σημαντική επιρροή* της στα εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας. Μήπως η θετική στάση των φοιτητών προς την Ε.Ε. δεν είναι μία «*δεξαμενή στήριξης*», αλλά μία «*πίστωση χρόνου*», η οποία ενδέχεται να μεταστραφεί σε περίοδο κρίσης;

Η παρουσίασή μου σήμερα βασίζεται στα αποτελέσματα εμπειρικής έρευνας που διεξήγαγε ο Τομέας Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Αρχικά θα αναφερθώ στον ορισμό της έννοιας: ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, καθώς και στο θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας, που είναι οι θεωρίες της κοινωνικής ταυτότητας (Tajfel, 1978) και του επιπολιτισμού (Berry, 1997). Στη συνέχεια, θα δούμε μαζί και, ελπίζω ότι θα έχουμε την ευκαιρία να συζητήσουμε στο τέλος, τα πιο ενδιαφέροντα ευρήματα της έρευνας.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεν είναι μία έννοια μονοδιάστατη, αλλά αποτελείται από τουλάχιστον τρεις επιμέρους άξονες: οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό. Ωστόσο πρέπει να επισημάνουμε ότι πολλές φορές το ενδιαφέρον εστιάζεται στην οικονομική διάσταση σε βάρος της πολιτικής και, ακόμα περισσότερο, της πολιτιστικής ολοκλήρωσης, θεωρώντας λανθασμένα ότι αυτές θα προκύψουν σχεδόν αυτόματα. Επιπλέον, τα ΜΜΕ και οι πολιτικοί συχνά αναφέρονται σε εκθέσεις-μελέτες διεθνών φορέων και θεσμών, ενώ η γνώμη των πολιτών των κρατών-μελών δεν έχει μελετηθεί επαρκώς και μάλιστα τείνει να υποβαθμίζεται όταν δεν συμφωνεί με την «ορθόδοξη» πολιτική βούληση.

Από το άλλο μέρος, η ολοκλήρωση, ως επιδιωκόμενος σκοπός, χαρακτηρίζεται από μία εννοιολογική δισημία που επηρεάζει καθοριστικά και τις πρακτικές που υιοθετούνται για την επίτευξή του. Έτσι, μπορούμε να την ερμηνεύσουμε μέσω του φορμαλιστικού λόγου, οπότε αναφέρεται στην κυριαρχία του ενός στα πολλά και στην ομογενοποίηση της διαφοράς, χαρακτηριστικό παράδειγμα πρακτικής που εκπορεύεται από αυτή την ερμηνεία της ολοκλήρωσης είναι η πρόταση για υιοθέτηση μίας επίσημης ευρωπαϊκής γλώσσας, της Αγγλικής, ή τέλος πάντων, για την παραγκώνιση των γλωσσών που ομιλούνται από πιο ολιγομελείς εθνότητες. Αν όμως προσεγγίσουμε την ολοκλήρωση μέσω του διαλεκτικού λόγου, τότε θα την ερμηνεύσουμε ως αρμονία εκ των διαφερόντων ή ως συνύπαρξη ανταγωνιστικών αρχών. Προφανώς με αυτό το σκεπτικό προτάθηκε και εφαρμόστηκε η ύπαρξη μίας κοινής και μίας εθνικής πλευράς στα νομίσματα του ευρώ.

Τελικά, όμως, η παραδοξία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης επικεντρώνεται σε αυτή την αντινομία: ενώ δηλ. προπαγανδίζει τη διαλεκτική, συχνά παράγει φορμαλιστική ολοκλήρωση.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Οι συνέπειες από την παραπάνω ανακολουθία αποτυπώνονται σε ψυχολογικές έρευνες, όπου διαπιστώνεται ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση προκαλεί αντιφατικά συναισθήματα, όπως π.χ. ευφορία αλλά και κάποιο αίσθημα απειλής. Βέβαια στις πιο πολλές περιπτώσεις καταγράφεται σαφώς θετική στάση υπέρ της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και μάλιστα ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι αυτή η θετική στάση μπορεί να αποτελέσει μια «δεξαμενή στήριξης» του συστήματος σε στιγμές κρίσης. Ωστόσο παράλληλα εντοπίζεται σημαντικό έλλειμμα όσον αφορά την ενημέρωση των πολιτών, το οποίο σημαίνει ότι η δημιουργία της ευρωπαϊκής ταυτότητας βασίζεται εν πολλοίς σε στερεότυπα και σε απολιθωμένες αντιλήψεις που μπορεί και να έρχονται σε αντίθεση με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Αυτό, μέχρι κάποιο βαθμό ίσως είναι αναπόφευκτο, εφόσον η ευρωπαϊκή ταυτότητα είναι ακόμα αρκετά ρευστή και βρίσκεται υπό διαμόρφωση, οπότε οι μηχανισμοί της κοινωνικής κατηγοριοποίησης αναμένεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο.

Όσον αφορά τους Έλληνες, ειδικότερα, παρατηρείται σαφής διαφοροποίηση μεταξύ των χαρακτηριστικών που απαρτίζουν την εθνική και την ευρωπαϊκή τους ταυτότητα. Τα πρώτα αξιολογούνται πιο θετικά και τείνουν προς παραδοσιακές αρετές όπως, π.χ., ο πατριωτισμός και οι θετικές διαπροσωπικές σχέσεις. Τα δεύτερα αξιολογούνται λιγότερο θετικά και περιλαμβάνουν εκσυγχρονιστικά στοιχεία όπως, π.χ. η οργάνωση, η εργατικότητα και η ανάπτυξη. Πάντως, από τις έρευνες προκύπτει ότι τα ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά έρχονται ως συμπληρωματικά και όχι ως ανταγωνιστικά προς τα εθνικά χαρακτηριστικά των Ελλήνων.

ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΘΝΟΚΕΝΤΡΙΣΜΟΣ

Τα ευρήματα αναφορικά με τις στάσεις των Ελλήνων προς την Ευρωπαϊκή Ένωση μπορούν να ερμηνευθούν στο πλαίσιο της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας. Σύμφωνα με αυτήν, η κοινωνική ταυτότητα είναι το μέρος της αυτοαντίληψης του ατόμου που πηγάζει από τη συνειδητοποίηση της ένταξής του σε μία ομάδα. Ως αποτέλεσμα, συχνά ο κόσμος χωρίζεται ανάμεσα στο «εμείς» (εσω-ομάδα) και στο «εκείνοι», «οι άλλοι» (εξω-ομάδα).

Το μέρος της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου που σχετίζεται με την εθνική του ομάδα ορίζεται ως εθνική ταυτότητα. Η δημιουργία της εθνικής ταυτότητας συνδέεται με την ανάγκη του ανθρώπου να προστατέψει τον εαυτό του από εξωτερικούς κινδύνους, καθώς και με την ανάγκη του ανθρώπου να ξεπεράσει τα όρια του εαυτού του και των δυνατοτήτων του.

Ως εύλογη συνέπεια της διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας προκύπτει ο εθνοκεντρισμός, ο οποίος περιλαμβάνει όλα τα θετικά συναισθήματα του ατόμου προς τα μέλη της εσω-ομάδας και όλα τα αρνητικά συναισθήματά του προς τα μέλη των εξω-ομάδων. Ο εθνοκεντρισμός μας ενδιαφέρει εδώ στο βαθμό που επηρεάζει τη στάση των πολιτών των κρατών-μελών απέναντι στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

Πρέπει να επισημάνουμε ότι οι στάσεις προς την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν διαμορφώνονται σ' ένα στατικό κοινωνικό πλαίσιο. Ίσα-ίσα, που η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση συνεπάγεται μια διαδικασία επιπολιτισμού. Η έννοια αυτή έχει μελετηθεί σε διαπολιτιστικές έρευνες και αναφέρεται στην πολιτιστική αλλαγή που προκύπτει μετά τη συνάντηση δύο ή περισσότερων πολιτιστικά αυτόνομων συστημάτων. Επομένως, κατά τον επιπολιτισμό η επαφή μεταξύ των ομάδων είναι αναγκαία, η σύγκρουση είναι πιθανή και η προσαρμογή είναι, σε κάποιο βαθμό, αναπόφευκτη.

Ένα χρήσιμο μοντέλο για τη μελέτη της ψυχολογικής προσαρμογής είναι αυτό του Καναδού John Berry. Το μοντέλο αυτό προβλέπει τέσσερις διαφορετικές τακτικές προσαρμογής ανάλογα με τη θετική ή αρνητική απάντησή του σε δύο ερωτήματα που αφορούν τη διατήρηση των εθνικών χαρακτηριστικών και την επαφή μεταξύ των ομάδων. Έτσι, αν η διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και η επαφή των ομάδων θεωρούνται σημαντικές, τότε το άτομο επιλέγει την τακτική της εναρμόνισης. Αν η επαφή των ομάδων προέχει σε βάρος της διατήρησης των εθνικών στοιχείων έχουμε την τακτική της αφομοίωσης. Αν, αντίθετα, τα άτομα επιλέγουν να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα χωρίς επαφή με την ευρύτερη κοινωνία, τότε υιοθετούν την τακτική του διαχωρισμού. Τέλος, η αρνητική απόκριση και στα δύο ερωτήματα οδηγεί στην, σαφώς μη λειτουργική, τακτική της περιθωριοποίησης.

Η επιλογή μιας από τις παραπάνω τακτικές προσαρμογής σχετίζεται οπωσδήποτε και με την επίσημη πολιτική των αρχών και έχει επιπτώσεις σε ποικίλες περιοχές, όπως το στρες, οι στάσεις, η ταυτότητα και η κοινωνική προσαρμογή.

ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνά μας προσπάθησε να αξιοποιήσει τα παραπάνω θεωρητικά και εμπειρικά δεδομένα για να μελετήσει τις στάσεις των φοιτητών ως προς τα παρακάτω θέματα:

- Σε ποιο βαθμό γνωρίζουν τη λειτουργία και τις δραστηριότητες βασικών θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης;
- Ποια είναι τα ιδανικά χαρακτηριστικά ενός κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης;
- Ποιοι πρέπει να είναι οι σκοποί της Ευρωπαϊκής Ένωσης;
- Ποια τακτική ψυχολογικής προσαρμογής πρέπει να υιοθετήσουν οι Έλληνες στην Ευρωπαϊκή Ένωση;
- Ποια είναι τα οφέλη και ποιοι οι κίνδυνοι από τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση;
- Πόσο επηρεάζει η Ευρωπαϊκή Ένωση τα εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας;

Πρέπει να επισημάνω εδώ ότι δεν φιλοδοξούμε να ψηλώσουμε την έρευνα περισσότερο από το μπόι της, και εννοώ εδώ ότι, εφόσον πρόκειται για μια νατουραλιστική έρευνα πεδίου, δεν θα διατυπώσουμε συμπεράσματα με τη μορφή αιτιωδών σχέσεων, αλλά μάλλον ως υποθέσεις και διαπιστώσεις προς συζήτηση.

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ

Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 180 φοιτήτριες και φοιτητές από διάφορες Σχολές με έδρα την Αθήνα. Έγινε στρωματοποίηση του δείγματος ως προς το φύλο (από 90 άνδρες και γυναίκες) και ως προς τη Σχολή φοίτησης (θεωρητικές, κοινωνικές και θετικές επιστήμες), για να αποφύγουμε υπερβολικά άνισες κατανομές, όπως παρατηρείται καμιά φορά σε παρόμοιες έρευνες.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Χρησιμοποιήσαμε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο με θεματικές ενότητες που αντιστοιχούν στους στόχους της έρευνας. Τα ερωτήματα τα εντοπίσαμε από διάφορες πηγές, όπως π.χ. από προηγούμενες έρευνες ή από δημοσιεύματα στον τύπο. Η κλίμακα βαθμολόγησης στις περισσότερες περιπτώσεις είναι πεντάβαθμη, τύπου Likert, από 1=«καθόλου» ή «διαφωνώ» μέχρι 5=«πάρα πολύ» ή «συμφωνώ».

ΣΧΗΜΑ 1

Περνώντας στα ευρήματα, θα ξεκινήσουμε με την αξιολόγηση της γνώσης των φοιτητών όσον αφορά τις δραστηριότητες τριών θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: των επιτρόπων, του κοινοβουλίου και του δικαστηρίου. Όπως φαίνεται στο Σχήμα, οι σχετικοί μέσοι όροι είναι πολύ χαμηλοί, το οποίο δηλώνει ότι οι γνώσεις των φοιτητών για τη λειτουργία των θεσμών αυτών είναι αρκετά περιορισμένες. Σε παρόμοια ευρήματα έχουν καταλήξει και άλλες έρευνες, όπως π.χ. του Hewstone, το 1987, αλλά είναι μάλλον απογοητευτικό να διαπιστώνει κανείς το ίδιο έλλειμμα μετά από 10 και πλέον χρόνια, και μάλιστα με συμμετέχοντες που κατά τεκμήριο θεωρούνται ευαισθητοποιημένοι και καλά ενημερωμένοι.

ΣΧΗΜΑ 2

Στις περισσότερες σύνθετες θεματικές ενότητες χρησιμοποιήσαμε μια μέθοδο πολυδιάστατης ταξινόμησης (multidimensional scaling), η οποία παριστάνει γραφικά τις αποκρίσεις των φοιτητών ανάλογα με τις μεταξύ τους αποστάσεις. Έτσι, όσον αφορά τις στάσεις σχετικά με τα ιδανικά χαρακτηριστικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εντοπίζονται δύο διπολικές διαστάσεις: η πρώτη διάσταση (οριζόντιος άξονας) αναφέρεται σε κοινωνικά εκσυγχρονιστικά χαρακτηριστικά (κοινωνική δικαιοσύνη, ανθρώπινα δικαιώματα, δημοκρατία) έναντι παραδοσιακών χαρακτηριστικών (χριστιανική πίστη). Η δεύτερη διάσταση (κάθετος άξονας) αναφέρεται σε ευρωπαϊκά έναντι εθνικών χαρακτηριστικών (ευρωπαϊκή ιδέα–πατριωτισμός). Τα τεχνολογικά εκσυγχρονιστικά χαρακτηριστικά (υψηλό οικονομικό, τεχνολογικό και μορφωτικό επίπεδο) τοποθετούνται στο μέσο και των δύο διαστάσεων.

ΣΧΗΜΑ 3

Όσον αφορά την αξιολόγηση των στάσεων αυτών, οι συμμετέχοντες φαίνεται να θεωρούν τα κοινωνικά εκσυγχρονιστικά χαρακτηριστικά ως πιο κεντρικής σημασίας. Η χριστιανική πίστη συγκεντρώνει το μικρότερο βαθμό συμφωνίας ενώ σε ενδιάμεσο επίπεδο τοποθετούνται τα τεχνολογικά εκσυγχρονιστικά χαρακτηριστικά.

ΣΧΗΜΑ 4

Όσον αφορά τη δομή των στάσεων των φοιτητών για τους σκοπούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η πρώτη διάσταση (οριζόντια) διαχωρίζει τους κοινωνικο-οικονομικούς από τους στρατιωτικο-πολιτικούς σκοπούς, ενώ στη δεύτερη διάσταση (κάθετα) συναντάμε πάλι τους εθνικούς έναντι των κοινών ευρωπαϊκών σκοπών.

ΣΧΗΜΑ 5

Από την επισκόπηση των μέσων όρων προκύπτει ότι οι σκοποί σχετικά με τον κοινωνικό εκσυγχρονισμό αξιολογούνται θετικότερα. Οι «φορμαλιστικοί» σκοποί (ενιαίος στρατός, ισχυρή κεντρική κυβέρνηση) συγκεντρώνουν τους χαμηλότερους μέσους όρους, εμφανώς κάτω από το μέσο της πεντάβαθμης κλίμακας μέτρησης, οι οποίοι αντιστοιχούν σε μικρό επίπεδο συμφωνίας.

ΣΧΗΜΑ 6

Όσον αφορά τον επιπολιτισμό των Ελλήνων στην Ευρωπαϊκή Ένωση οι πολυδιάστατη ταξινόμηση ανέδειξε δύο διπολικές διαστάσεις οι οποίες αντιστοιχούν ικανοποιητικά με το μοντέλο ψυχολογικής προσαρμογής του Berry. Η πρώτη διάσταση (οριζόντια) αναφέρεται στη διατήρηση ή όχι των εθνικών στοιχείων, ενώ η δεύτερη διάσταση (κάθετα) αφορά την επαφή μεταξύ των ομάδων (ναι-όχι). Να σημειώσουμε ότι δεν παρατηρείται διαφοροποίηση της προτεινόμενης τακτικής προσαρμογής ανάλογα με το περιεχόμενο αφού είτε πρόκειται για το εθνικό συμφέρον είτε για τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά).

ΣΧΗΜΑ 7

Σε επίπεδο μέσων όρων διαπιστώνουμε καταρχήν ότι η εναρμόνιση είναι η τακτική προσαρμογής που συγκεντρώνει την προτίμηση των συμμετεχόντων, αλλά το ίδιο σχεδόν ισχύει και για την τακτική του διαχωρισμού, ιδιαίτερα αν πρόκειται για τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Θα μπορούσε κανείς να αντιστοιχήσει το εύρημα αυτό με τις δύο φιλοσοφικές προσεγγίσεις του όρου: ολοκλήρωση. Δηλ. τη διαλεκτική ερμηνεία (οπότε η αρμονία εκ των διαφερόντων οδηγεί σε εναρμόνιση) και τη φορμαλιστική ερμηνεία (οπότε ο διαχωρισμός επιλέγεται ως τακτική υπό την απειλή της ισοπέδωσης των διαφορών). Ωστόσο αυτό είναι μια υπόθεση που μένει να τεκμηριωθεί εμπειρικά.

ΣΧΗΜΑ 8

Η πολυδιάστατη ταξινόμηση των στάσεων για τα οφέλη και τους κινδύνους από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση κατέληξε σε αναμενόμενα αποτελέσματα: στην πρώτη διάσταση (οριζόντια) διαχωρίζονται οι κίνδυνοι από τα οφέλη ενώ η δεύτερη διάσταση (κάθετα) περιλαμβάνει τα γεωπολιτικά έναντι των πολιτισμικών στοιχείων.

ΣΧΗΜΑ 9

Οι μέσοι όροι των στάσεων αυτών δείχνουν ότι οι συμμετέχοντες φοιτητές υιοθετούν μετριοπαθείς απόψεις όσον αφορά τόσο τα οφέλη όσο και τις ζημίες. Να σημειώσουμε το μικρό προβάδισμα που φαίνεται να έχουν τα εθνικά οφέλη έναντι των προσωπικών, καθώς και ότι ως σημαντικότεροι κίνδυνοι εκλαμβάνονται οι αλλοιώσεις πολιτιστικών χαρακτηριστικών (παραδόσεων, γλώσσας).

ΣΧΗΜΑΤΑ 10-11

Όσον αφορά την εμπιστοσύνη προς την ευρωπαϊκή ένωση και την επιρροή που ασκεί στα εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας, τα αποτελέσματα έχουν ενδιαφέρον τόσο μεμονωμένα όσο και σε συγκριτική αντιπαράθεση. Παρατηρούμε ότι οι φοιτητές του δείγματος εμπιστεύονται μόνο λίγο την Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ συγχρόνως παραδέχονται ότι αυτή ασκεί σημαντική επιρροή στην οικονομική και πολιτική ζωή της Ελλάδας. Θα κρατήσουμε προς το παρόν αυτό το συνδυασμό και θα επανέλθουμε στα συμπεράσματα της έρευνας.

ΣΧΗΜΑΤΑ 12-13

Κλείνοντας, να παρατηρήσουμε ότι η απόκριση των φοιτητών στην ευθεία ερώτηση σχετικά με τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην ΟΝΕ είναι σαφέστατα θετική, όπως επίσης έχει βρεθεί σε προηγούμενες έρευνες (αν και ο ενθουσιασμός μετριάζεται κάπως όταν πρόκειται για τη νομισματική ένωση).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε μια προσπάθεια σύνθεσης των παραπάνω ευρημάτων, καταλήγουμε στις εξής διαπιστώσεις:

- Ξεκινώντας από τα ευρήματα που παρουσιάσαμε τελευταία, παρατηρούμε ότι στάση των συμμετεχόντων φοιτητών προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι σαφώς θετική. Μια πιθανή ερμηνεία γι' αυτό ίσως είναι ότι οι Έλληνες εντοπίζουν πιθανά οφέλη από τη σύγκριση των εθνικών τους χαρακτηριστικών με ευρωπαϊκά στοιχεία σε κάποιους τομείς, σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες.
- Η παραπάνω θετική στάση διαπιστώνεται παρά την άγνοια των φοιτητών όσον αφορά τις δραστηριότητες βασικών θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως, είναι πιθανόν να συνδέεται μάλλον με διαδικασίες κοινωνικής κατηγοριοποίησης και με στερεοτυπικές αντιλήψεις, όπως έχει ήδη επισημανθεί από άλλους ερευνητές.
- Όσον αφορά την ψυχολογική προσαρμογή σε συνάρτηση με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, εντοπίζονται δύο σχεδόν ισοδύναμες, αντίθετες τάσεις: προς την εναρμόνιση και το διαχωρισμό. Ίσως το εύρημα αυτό να συνδέεται με τα αντιφατικά συναισθήματα που προκαλεί η συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με προηγούμενες έρευνες.
- Τα «θετικά εκσυγχρονιστικά χαρακτηριστικά» (π.χ., δημοκρατία, κοινωνική αλληλεγγύη, οικονομική ευημερία) αξιολογούνται ως περισσότερο σημαντικά συστατικά στοιχεία και ως επιδιωκόμενοι σκοποί της Ε.Ε., σε σύγκριση με παραδοσιακά χαρακτηριστικά (π.χ., πατριωτισμός, θρησκευτική πίστη). Ίσως αυτό να έχει να κάνει και με τα συγκεκριμένα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων (νέοι και φοιτητές, opinion leaders).
- Οι φοιτητές του δείγματος εμπιστεύονται μόνο «λίγο» την Ε.Ε., παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζουν τη σημαντική επιρροή της στα εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας. Μήπως η θετική στάση των φοιτητών προς την Ε.Ε. δεν είναι μία «δεξαμενή στήριξης» (όπως έχουν συμπεράνει άλλοι ερευνητές), αλλά μία «πίστωση χρόνου», η οποία ενδέχεται να μεταστραφεί σε περίοδο κρίσης;

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια του όρου: ολοκλήρωση χαρακτηρίζεται από μια «συστημική δισημία» (Μακρής, 2000). Μπορεί να ερμηνευτεί ως φορμαλιστικός λόγος (ομογενοποίηση της διαφοράς) ή ως διαλεκτικός λόγος (αρμονία εκ των διαφερόντων). Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεν είναι μονοδιάστατη διαδικασία, αλλά αναφέρεται σε τουλάχιστον τρεις θεματικούς άξονες: οικονομικό, πολιτικό, πολιτισμικό, αν και συχνά δίνεται υπερβολική έμφαση στην οικονομική πλευρά. Πάντως, Το ζήτημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης προκαλεί στους ευρωπαίους πολίτες αντιφατικά συναισθήματα, ευφορίας αλλά και απειλής. Αυτό προκύπτει από πρόσφατες έρευνες που μελέτησαν τον τρόπο που οι Έλληνες αντιλαμβάνονται την εθνική και την ευρωπαϊκή τους ταυτότητα (Γεώργας, & συν., 2000. Hantzi, 1997, Φραγκουδάκη, & Δραγώνα, 1997). Τα ευρήματα αυτά δεν εκπλήσσουν, εφόσον η ευρωπαϊκή ταυτότητα είναι μία ταυτότητα υπό διαμόρφωση, η οποία προκύπτει μέσα από μια διαδικασία επιπολιτισμού που καταλήγει αναπόφευκτα σε κάποια μορφή προσαρμογής αλλά συγχρόνως είναι πιθανόν να περιλαμβάνει κάποια μορφή σύγκρουσης (Berry, 1997). Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η ευρωπαϊκή ταυτότητα, ως επιμέρους πλευρά της κοινωνικής ταυτότητας (βλ. Tajfel, & Turner, 1979), είναι προϊόν κατηγοριοποίησης και αναμένεται να συνδέεται με τις γνώσεις για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), με την επαφή μεταξύ των λαών, αλλά και με τα στερεότυπα για τα χαρακτηριστικά των εθνικών ομάδων που απαρτίζουν την Ε.Ε.

Η παρούσα έρευνα επιχειρεί να μελετήσει: (α) κατά πόσο επιβεβαιώνονται ή μεταβάλλονται ευρήματα προηγούμενων ερευνών όσον αφορά τις στάσεις των Ελλήνων φοιτητών προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, και (β) θέματα που δεν έχουν ακόμα ερευνηθεί επαρκώς, κυρίως όσον αφορά τον επιπολιτισμό και την ψυχολογική προσαρμογή των Ελλήνων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ειδικότερα, οι επιμέρους στόχοι της έρευνας επικεντρώνονται στα εξής: ποια είναι τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει ένα κράτος-μέλος της Ε.Ε.; ποιοι πρέπει να είναι οι σκοποί της Ε.Ε.; ποια τακτική προσαρμογής πρέπει να υιοθετήσουν οι Έλληνες στην Ε.Ε.; και πόσο σημαντικά είναι τα οφέλη που προκύπτουν και οι κίνδυνοι που εγκυμονούν από τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε.;

ΜΕΘΟΔΟΣ

Συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 180 φοιτητές, με ισομερή κατανομή ως προς το φύλο (90 άνδρες και 90 γυναίκες) και τη σχολή φοίτησης (60 φοιτητές κοινωνικών επιστημών, 60 φοιτητές θεωρητικών επιστημών και 60 φοιτητές θετικών επιστημών), οι οποίοι εντοπίστηκαν με τη μέθοδο της «κατά στρώματα» τυχαίας δειγματοληψίας. Η ηλικία των συμμετεχόντων κυμαίνεται από 18 έως 25 έτη, με μέσο όρο 22,1 έτη. Ως προς τον τόπο μόνιμης κατοικίας, 131 (72,8%) άτομα ζουν στην Αθήνα, 19 (10,6%) κατοικούν σε άλλη πόλη ή πρωτεύουσα νομού, ενώ 30 (16,7%) άτομα προέρχονται από ημιαστικό και αγροτικό περιβάλλον.

Μέσα συλλογής των δεδομένων

Για τους σκοπούς της έρευνας κατασκευάστηκε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο, το οποίο βασίστηκε εν μέρει σε μέσα που χρησιμοποιήθηκαν σε προηγούμενες συναφείς έρευνες (Γεώργας, & συν., 2000. Hewstone, 1986). Το ερωτηματολόγιο αυτό αξιολογεί ένα ιδιαίτερα ευρύ φάσμα στάσεων και αντιλήψεων όσον αφορά την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Τα θέματα στα οποία θα αναφερθούμε για τις ανάγκες της παρούσας ανακοίνωσης είναι τα εξής: (α) γνώση της λειτουργίας θεσμικών οργάνων της Ε.Ε., (β) χαρακτηριστικά και σκοποί της Ε.Ε., (γ) τακτική προσαρμογής των Ελλήνων στην Ε.Ε., και (δ) οφέλη και κίνδυνοι από τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε. Οι ερωτήσεις είναι κλειστού τύπου και η κλίμακα βαθμολόγησης είναι πεντάβαθμη, από 1=«καθόλου» μέχρι 5=«πάρα πολύ». Η συλλογή των δεδομένων έγινε το χειμώνα του 2001 στα αμφιθέατρα διαφόρων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της Αθήνας και η συμμετοχή ήταν εθελοντική.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Οι φοιτητές του δείγματος δηλώνουν ότι γνωρίζουν από «λίγο» έως «καθόλου» τις δραστηριότητες θεσμικών οργάνων της Ε.Ε., όπως είναι οι Ευρωπαϊκοί Επίτροποι (Μ.Ο.=1,77), το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Μ.Ο.=1,98) και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο (Μ.Ο.=2,12).

Όσον αφορά τα επιθυμητά χαρακτηριστικά ενός κράτους-μέλους της Ε.Ε., οι φοιτητές φαίνεται να δίνουν έμφαση, κατά σειρά, στο «σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» (Μ.Ο.=4,73), το «δημοκρατικό πολίτευμα» (Μ.Ο.=4,68), την «κοινωνική δικαιοσύνη» (Μ.Ο.=4,53) και την «προστασία του περιβάλλοντος» (Μ.Ο.=4,26). Ως λιγότερο σημαντικά χαρακτηριστικά αξιολογούνται η «χριστιανική πίστη» (Μ.Ο.=2,73) και η «συμμετοχή στην Ευρωζώνη» (Μ.Ο.=3,25).

Σε εμφανή αντιστοιχία με τα παραπάνω ευρήματα βρίσκεται η αξιολόγηση των σκοπών της Ε.Ε., όπου υψηλότερο βαθμό συμφωνίας συγκεντρώνουν, κατά σειρά: η «αμοιβαιότητα μεταξύ των εθνών» (Μ.Ο.=4,43), η «οικονομική ανάπτυξη» (Μ.Ο.=4,32), η «ενίσχυση του ρόλου της Ευρώπης στον κόσμο» (Μ.Ο.=4,31) και η «οικολογική ισορροπία» (Μ.Ο.=4,27). Χαμηλότερο επίπεδο συμφωνίας παρατηρείται όσον αφορά τη «δημιουργία ομοσπονδίας με ισχυρή κεντρική κυβέρνηση» (Μ.Ο.=2,34) και τη «δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού» (Μ.Ο.=2,85).

Δύο στοιχεία που αφορούν τον επιπολιτισμό των Ελλήνων στην Ε.Ε. πρέπει να διευκρινιστούν: (α) οι τακτικές προσαρμογής (βλ. Berry, 1997) αξιολογήθηκαν ποσοτικά, με τη χρήση πεντάβαθμης κλίμακας, και όχι ποιοτικά, με αμοιβαία αποκλειόμενες κατηγορίες, και (β) ο επιπολιτισμός δεν εξετάστηκε ως ενιαία, μονοδιάστατη διαδικασία, αλλά έγινε διάκριση μεταξύ των θεμάτων που αφορούν τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά από τα ζητήματα που αφορούν τα συμφέροντα των ατόμων. Από τα αποτελέσματα προκύπτει υψηλός βαθμός συμφωνίας με την τακτική της «εναρμόνισης» (Μ.Ο._{ΠΟΛΙ}=3,72 και Μ.Ο._{ΣΥΜΦ}=3,69). Ωστόσο, όσον αφορά τη διατήρηση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών, σχεδόν εξίσου υψηλή συμφωνία παρατηρείται και με την τακτική του «διαχωρισμού» (Μ.Ο.=3,63). Οι τακτικές της «αφομοίωσης» και της «περιθωριοποίησης» συγκεντρώνουν μόνο «χαμηλό» βαθμό συμφωνίας, αν και οι αντίστοιχοι μέσοι όροι είναι λίγο υψηλότεροι όταν πρόκειται για τα συμφέροντα (Μ.Ο._{ΑΦΟ}=2,53 και (Μ.Ο._{ΠΕΡ}=1,58) και όχι για τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά (Μ.Ο._{ΑΦΟ}=1,85 και (Μ.Ο._{ΠΕΡ}=1,39) των Ελλήνων.

Οι φοιτητές φαίνονται συγκρατημένοι ως προς τα οφέλη που έχει αποκομίσει η Ελλάδα και οι πολίτες της από την Ε.Ε. (οι σχετικοί μέσοι όροι βρίσκονται περίπου στο μέσο της κλίμακας, δηλ. «ούτε λίγο ούτε πολύ»). Η τάση αυτή ισχύει σε μεγαλύτερο βαθμό όσον αφορά την εμπιστοσύνη

προς την αμυντική πολιτική (Μ.Ο.=2,30) και την εξωτερική πολιτική (Μ.Ο.=2,26) της Ε.Ε., η οποία βρίσκεται σε μάλλον χαμηλό επίπεδο. Επίσης, οι φοιτητές θεωρούν ότι οι κίνδυνοι από τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε. (π.χ. αλλοίωση της γλώσσας, Μ.Ο.=3,49, αλλοίωση των παραδόσεων, Μ.Ο.=3,63, αλλοίωση της πληθυσμιακής σύνθεσης, Μ.Ο.=3,37) είναι, γενικά, μετρίου βαθμού. Συνολικά, οι φοιτητές αποφεύγουν να υιοθετήσουν ακραία θετικές ή αρνητικές θέσεις όσον αφορά τις συνέπειες από τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε. Από το άλλο μέρος, οι φοιτητές συμφωνούν «πολύ» ότι η Ε.Ε. επηρεάζει την οικονομική πολιτική (Μ.Ο.=4,41) και την εξωτερική πολιτική (Μ.Ο.=4,13) της Ελλάδας. Πάντως, η τελική επιλογή τους είναι σαφώς «ναι» στην Ευρωπαϊκή Ένωση (87,8%) και στην Ο.Ν.Ε. (68,9%).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι οι φοιτητές συμφωνούν σαφώς με τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, και μάλιστα η θετική στάση τους προκύπτει παρά την άγνοια που δηλώνουν γύρω από τη λειτουργία βασικών θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. Αυτό όμως δεν υποδηλώνει την «άνευ όρων» υιοθέτηση μίας ευρωπαϊκής ταυτότητας ούτε και την απεμπόληση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών και των εθνικών συμφερόντων. Αντίθετα, οι φοιτητές δίνουν το στίγμα μιας Ευρώπης με έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα, τη δημοκρατία, την αλληλεγγύη των λαών και, συνακολούθως, την οικονομική ευμάρεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Berry, J. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-34.
- Γεώργας, Δ., Βούτσινος, Γ., Παπαστάμου, Σ., Χαντζή, Α., Γκαρή, Α., Τζέπογλου, Σ., Μυλωνάς, Κ., Αμπακούμκιν, Γ., Ντάλλα, Μ., & Ανδρεοπούλου, Σ. (2000). *Εμείς οι Έλληνες, εμείς οι Ευρωπαίοι. Εθνική και ευρωπαϊκή ταυτότητα: Απόψεις για την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Τομέας Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Hantzi, A. (1997). Greeks' national identity and identification with their national group. *The BPS Social Psychology Section Newsletter*, 36, 16-29.
- Hewstone, M. (1986). *Understanding attitudes to the European Community: A social-psychological study in four member states*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Μακρής, Δ. (2000). *Η κατασκευή της Ευρώπης. Παραδοξίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*. Αθήνα: Κριτική.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 34-47). Montacy, CA: Brooks/Cole.
- Φραγκουδάκη, Α., & Δραγώνα, Θ. (Επιμ.) (1997). *Τι είναι η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.